

Снагощенко В.В.
кандидат педагогічних наук, доцент
Головач О. Я.
Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

У статті висвітлено та проаналізовано основні особливості та перспективи запровадження національно-патріотичного виховання на уроках історії України. На основі досліджених джерел розглянуто основні аспекти його застосування. Обґрунтовано необхідність запровадження національно-патріотичного виховання на уроках історії України в загальноосвітній школі.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, патріотизм, патріот.

Головач О.Я. Национально-патриотическое воспитание учеников на уроках истории Украины в общеобразовательной школе

В статье рассмотрено и проанализировано основные особенности и перспективы введения национально-патриотического воспитания на уроках истории Украины. На основе изученных источников рассмотрено главные аспекты его использования. Обосновано необходимость введения национально-патриотического воспитания на уроках истории Украины в общеобразовательной школе.

Ключевые слова: национально-патриотическое воспитание, патриотизм, патриот.

Snahoschenko V.V., Golovach O.Ya. The national patriotic upbringing of students at Ukrainian history lessons at a secondary school

An analysis of the research on this topic gives us an opportunity to make sure that the issue of national-patriotic education has become relevant not only at the current stage of development of the Ukrainian nation.

The modern school should be progressive in its activities and provide patriotic education as one of the principles of the formation of a fully developed personality that is able to live effectively, interact and give the benefit for the society. The main task of patriotic education is citizens, patriots of their country, capable of civilized protection and protection not only of their rights but also of their state; to promote the development and elevation of their country and nation. The lessons of Ukrainian history give teachers a significant potential and prospect of full disclosure of national-patriotic education as they have a significant number of examples of heroism, patriotism, loyalty to their people, and show an example of the worthy

behavior of true patriots of Ukraine and the Ukrainian people in the struggle for their freedom and rights during whole history.

The national patriotic education of students in history lessons should begin with the study of propaedeutic course. This is facilitated by many topics from the historical past of the Ukrainian people. It is advisable to pay attention to practical lessons related to local lore material. In the history lessons students gain an invaluable experience of historical events that have taken place in the past, but are relevant or similar to modern processes in society, which ensures the formation of a clear civic attitude and beliefs. On examples of life, activity and struggle for the state of the prominent representatives of the Ukrainian people - B. Khmelnytsky, I. Mazepa, P. Orlyk, T. Shevchenko, V. Vynnychenko, M. Hrushevsky and many others, we demonstrate the national dignity of the people and their aspiration to have their own state.

The lessons of history make it possible to fully implement the principles of national-patriotic education and to form students the necessary principles and priorities that form the basis for the further formation of universal values, moral qualities, dignity, justice, civil and national consciousness, tolerance, and provide the opportunity to create a generation of true patriots, which have common interests in the development of Ukraine and direct their activities towards the development, protection and preservation of integrity, freedom and independence of their country.

Key words: national patriotic upbringing, patriotism, patriot.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство постійно змінюється та оновлюється, в таких умовах система освіти має пристосовуватися та враховувати необхідні зміни у своєму змісті та структурі. Зважаючи на політичні та суспільні зміни в розвитку українського суспільства, ми маємо поставити на меті запровадження національно-патріотичного виховання як один з основних елементів системи освіти та забезпечити його ефективно впровадження на уроках у школі, а особливо ефективно, показово та доцільно впроваджувати його на уроках історії України. Революція гідності, окупація Криму, «гібридна війна» на Сході, заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, – враховуючи всі ці аспекти перед сучасною освітою постала проблема виховання патріотів, громадян своєї країни, які мають активну громадянську позицію та знають історію рідної країни й розуміють, що Україна пройшла нелегкий шлях до своєї свободи і незалежності, тому головне завдання молодого покоління – це збереження її цілісності, зміцнення та повага до своєї Батьківщини.

Як зазначено в «Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді» – серед виховних напрямів сьогодні найбільш актуальними виступають патріотичне, громадянське виховання як стрижневі, основоположні, що відповідають як нагальним вимогам і викликам сучасності, так і закладають підвалини для формування свідомості нинішніх і прийдешніх поколінь [5]. Тому впровадження національно-патріотичного виховання на уроках історії в загальноосвітній школі є необхідністю для сучасного суспільства, а від виховання патріотів та національно-свідомої молоді залежить майбутнє нашої країни.

Аналіз основних досліджень. Національне-патріотичне виховання є досить актуальною темою, тому у працях вітчизняних та зарубіжних дослідників відведено значне місце. Проблема національно патріотичного виховання висвітлена в творах таких відомих педагогів-класиків, як А. Макаренко, В. Сухомлинський, Г. Ващенко, Г. Сковорода, К. Ушинський, О. Духнович та ін. В їх працях прослідковується виховання свідомої особистості, поваги до своєї Батьківщини, громадянина та патріота своєї країни. Можливо ці праці не вирішують актуальні проблеми національно-патріотичного виховання в сучасний період в повній мірі, але вони дають безсумнівно вагоме підґрунтя та шляхи вирішення цієї проблеми за умови врахування реалій сучасного світу.

Особливості патріотичного, громадянського та національного виховання в наш час, їх взаємозв'язок й взаємовплив представлено дослідженнями Ж. Гаврилук, В. Гонського, Р. Гули, І. Мартинюка, М. Качура, О. Сухомлинської, О. Коркішко та ін.; О. Вишневський, О. Гевко, М. Щербань та ін. розглядали національно-патріотичне виховання через призму традицій українського народу.

Мета статті – довести необхідність запровадження національно патріотичного виховання, обґрунтувати аспекти та перспективи його застосування на уроках історії України в загальноосвітній школі.

Виклад основного матеріалу. Державний стандарт базової і середньої освіти від 14 січня 2004 р., визначає одну з провідних цілей освіти так:

«Викладання історичних дисциплін спрямоване на виховання в особистості рис патріота України, активного компетентного громадянина, людини з гуманістичними і демократичними цінностями» [3]. Це свідчить про те, що патріотичне виховання є невід'ємною складовою навчально-виховного процесу і його впровадження має відбуватися на всіх рівнях викладання історичних дисциплін, а особливе значення в його реалізації мають уроки історії України.

Аналіз досліджень із зазначеної теми дає нам можливість впевнитись, що питання національно-патріотичного виховання набуло актуальності не лише на сучасному етапі розвитку української нації. Можливо, у зв'язку з подіями на Сході це питання «вибухнуло» з новою силою і розпочалася нова хвиля патріотичного піднесення серед населення. Патріотизм має соціально-історичне походження, усвідомлення патріотизму на елементарному та зародковому рівні виникло на етапі родових відносин, як результат усвідомлення своєї приналежності до того чи іншого роду. Слово «патріотизм» (від грецького «*πατρις*») означає любов до батьківщини та свого народу. Поняття «патріотизм» та «патріот» є доволі суб'єктивними, тому кожен може вкласти в них свій сенс та розуміння. Виділити одне визначення для кожного з понять досить складно і недоречно з боку суб'єктивізму та одностороннього висвітлення сутності. Тому обрані дефініції, в значній мірі, дають нам можливість визначити головну сутність, особливості та напрямки реалізації зазначених понять як частини національно-патріотичного виховання та інтенсивного розвитку суспільства.

«Патріотизм – це одне з найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до батьківщини, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури. Патріотизм виявляється в практичній діяльності, спрямованій на всебічний розвиток своєї країни, захист її інтересів» [8]. «Патріот – той, хто любить свою батьківщину, відданий своєму народові, готовий для них на жертви й подвиги. Патріотизм, – любов до своєї батьківщини, відданість своєму народові, готовність для них на жертви й подвиги. Відданість чому-небудь, любов до чогось» [6]. «Патріот – людина, яка любить свою батьківщину, йде на подвиг за неї, віддана своєму народові, його найкращим традиціям і цінностям.» [4]. Кожен бачить патріотизм по-своєму,

але всіх об'єднує «любов до батьківщини» та «вірність своєму народу». Це найголовніші принципи, якими має керуватися патріот у своїй діяльності, думках і переконаннях. Але шлях формування принципів і переконань людини-патріота складний й тернистий, бо вимагає високої моральної підготовки, кваліфікованості та правильного спрямування у вихованні громадян з активною громадянською позицією. Тому перед суспільством постає проблема організації патріотичного виховання, підбору методів, засобів і принципів його реалізації.

В. Сухомлинський у своїх працях стверджував що патріотичне виховання найбільш ефективно, якщо воно здійснюється на національних та моральних цінностях, любові до рідної землі, поваги до батьківщини, культури та історії свого народу [7]. З цього можна зробити висновок, що патріотизм та історія нерозривно пов'язані між собою. Як можна вивчати історію своєї країни та не любити й не хвилюватися за її долю? І навпаки, – як любити свою країну, якщо ти не знаєш її історії? Сучасна школа має бути прогресивною у своїй діяльності й забезпечувати патріотичне виховання як один з принципів формування всебічно розвиненої особистості, яка здатна ефективно жити, взаємодіяти та приносити користь для суспільства. Головне завдання патріотичного виховання – це громадяни, патріоти своєї країни, які здатні цивілізовано захищати та відстоювати не лише свої права але й свою державу; сприяти розвитку та піднесенню своєї країни та нації. Уроки історії України дають педагогам значний потенціал та перспективу розкриття національно-патріотичного виховання в повній мірі, так як мають значну кількість прикладів героїзму, патріотизму, вірності своєму народу та показують приклад гідної поведінки справжніх патріотів України та українського народу у боротьбі за свою свободу та права протягом всієї історії.

Національно-патріотичне виховання учнів на уроках історії варто розпочинати з 5 класу, вивчаючи пропедевтичний курс. Цьому сприяють багато тем з історичного минулого нашого народу. Але, на наш погляд, доцільно звернути увагу на практичні заняття, які стосуються краєзнавчого матеріалу. Зокрема, які назви в моєму рідному місті (селі) нагадують про минуле; про що і про кого розповідає історія рідного краю тощо.

Національно-патріотичне виховання на уроках історії України приваблює ще тим, що учні отримують неоціненний досвід історичних подій, які відбувались у минулому, але є актуальними або схожими на сучасні процеси у суспільстві, що забезпечує формування чіткої громадянської позиції та переконань. На прикладах життя, діяльності і боротьби за державу видатних представників українського народу – Б.Хмельницького, І.Мазепи, П.Орлика, Т.Шевченка, І.Франка, Лесі Українки, В.Винниченка, М.Міхновського, М.Грушевського та багатьох інших демонструємо національну гідність народу, його прагнення мати власну державу.

Адже саме на уроках історії України відбувається утвердження в свідомості учнів об'єктивної оцінки ролі українського війська в українській історії, відстоювання ідеалів свободи та державності України і її громадян від княжої доби, Гетьманського козацького війська, військ Української народної республіки, Січових стрільців, Української повстанської армії до часів незалежності, починаючи; формування моральної та фізичної готовності молоді до виконання громадянського та конституційного обов'язку щодо відстоювання національних інтересів і незалежності держави, підвищення її престижу тощо.

Протягом ХХ століття історія України де-факто і не вивчалась, література була радянською, та підлягала суворій цензурі, тому про історію окремого українського народу не могло бути й мови. А відповідно і «патріотичне виховання» було спрямоване на формування «слухняного раба соціалістичного режиму», а не на розвиток громадянина з високими моральними якостями та повагою до свого народу, традицій та історії своєї країни. І як результат покоління українців бачили не героїв-патріотів українського народу, які відстоювали свою свободу та незалежність, а злочинців, зрадників та порушників режиму.

Педагоги мають відкрити перед учнями реальний світ, висвітлити події, такими, якими вони були без суб'єктивізму та забезпечити формування в учнів власної думки та ставлення до історичних подій та особистостей. Саме самостійний підхід у формуванні висновків та суджень викликає у учнів

формування необхідного ставлення до тих чи інших подій і як результат повагу, співпереживання або гордість за свою країну, що вже є ознаками патріотизму.

Учні отримують завдання підготувати повідомлення, реферати, статті та презентації про видатних борців за українську державність, зокрема, уродженців Сумщини – М.Василенка, М.Ковенка, П.Зайцева, С.Тимошенка та ін. При засвоєнні матеріалу учні дискутують, ставлять питання. Це означає, що їх душі і серця захоплюють факти боротьби за українську державність, вони сповнюються почуттями гордості за героїв цієї боротьби; пишаються історичним минулим та героїчним сьогоднішнім українського народу. Таким чином, на уроках історії відбувається виховання громадянської свідомості, гідності та честі в гармонійному поєднанні національних і загальнолюдських цінностей, утвердження ідеалів гуманізму, демократії, добра й справедливості

Під час організації національно-патріотичного виховання на уроках історії в школі, педагогам у своїй діяльності необхідно дотримуватися принципів національної спрямованості, соціальної відповідності, забезпечувати гуманізацію виховного процесу та умови для реалізації самоактивності та саморегуляції серед учнів.

Враховуючи все вищесказане уроки історії є особливо доцільними для реалізації даних принципів, так як існує безліч тем, які можуть стати зразковими та показовими для учнів. Особливо гостро, але й емоційно-зabarвлено висвітлюються теми пов'язані з повстанськими та революційними діями українського народу. Вони безсумнівно є хвилюючими, емоційними та мають вплив на формування ціннісних орієнтацій. Урок на одну з таких тем дає можливість показати нескореність українського народу, виховувати повагу до нації, продемонструвати боротьбу героїв-патріотів, ознайомити учнів з найкращими представниками українського народу та обрати приклад до наслідування, розкрити сутність людської гідності, самопожертви, рішучості, відданості, поваги та любові до своєї країни.

Для прикладу можна навести теми, які можуть бути використані для формування в учнів національної та патріотичної спрямованості. Але не потрібно прив'язуватися лише до них, адже кожна тема з історії має виховний

зміст патріотичного характеру і завдання педагога висвітлити це під час навчально-виховного процесу на уроці. Так, зокрема в 5 кл. – Україна на картах упродовж історії. Територіальні межі (кордони) та їх зміни.

Терени творення нової України. Держава Україна та її сусіди.

6 кл. – Як працюють археологи. Основні стоянки і пам'ятки первісних людей на території України.

Заснування античних грецьких поселень на території України (у Північному Причорномор'ї).

Взаємини греків і місцевого населення. Кіммерійці, скіфи, сармати, готи, гуни.

7 кл. – Київська держава (Русь-Україна) за Ярослава Мудрого.

Інкорпорація руських удільних князівств до складу Великого князівства Литовського, Руського і Жемайтійського, інших держав.

8 кл. – Церковні собори в Бересті 1596 р. Розкол православної церкви. Утворення унійної (греко-католицької) церкви. Боротьба за відновлення православної ієрархії.

Походження українського козацтва. Козацькі зимівники та поселення. Перші Січі. Дмитро Вишневецький

9 кл. Початок українського національного відродження. Нащадки козацької старшини: асимілятори і традиціоналісти.

Кирило-Мефодіївське братство.

10 кл. Перша світова війна та український національний рух

Голодомор 1932-1933 рр.

Партійна та політична боротьба в Західній Україні. Інтегральний націоналізм. ОУН

11 кл. Україна у міжнародній політиці напередодні Другої світової війни. Радянізація Західної України (1939-1941 рр.).

Політична боротьба за роки незалежності

«Відлига» в українській літературі та у мистецтві. «Шістдесятництво» в українській культурі.

Г. Ващенко зазначав, що історія є одним із найбільш ефективних засобів прищеплення учням національного ідеалу, що витримав випробування часом і відповідною психологією народу. І досягається це, за умови, що навчально-виховний процес на уроках історії має відбуватися у нероздільному поєднанні освітньої, розвиваючої та виховної мети [1]. Національно-патріотичне виховання на уроках історії сприяє творчому розвитку особистості, формуванню ціннісно-мотиваційних орієнтирів, морально-вольових якостей, світогляду, національної ідеї, поваги до свого народу та ряду інших якостей. Це має бути реалізованим на уроках історії України незалежно від класу, в якому відбувається викладання.

У процесі національно-патріотичного виховання на уроках історії передбачає аналіз гострих питань, формування ставлення до конкретних подій та відстоювання певної думки та позиції. Вчитель має добирати методи, засоби, форми та прийоми роботи проблемного характеру. Завдання педагога найбільш ефективно використовувати творчі здібності та самостійність учнів. Інтелектуальні ігри, дискусії, диспути, прес-конференції, «круглий стіл», тематичні діалоги, ділові ігри та інші інтерактивні форми роботи не лише емоційно збагатять уроки, а й дозволять проявити учням самостійність [2]. Також виражають творчу активність, формують чітку громадську позицію та забезпечують толерантність у висловлюваннях.

Висновок. Важливим напрямком сучасної освіти є формування розвиненої особистості, громадянина та патріота своєї країни. Уроки історії дають можливість повною мірою реалізувати принципи національно-патріотичного виховання та сформуванню в учнів необхідні принципи та пріоритети, які становлять підґрунтя для подальшого формування загальнолюдських цінностей, моральних якостей, гідності, справедливості, громадянської та національної свідомості, толерантності та дають можливість створити покоління справжніх патріотів, які мають спільні інтереси у розбудові України та спрямовують свою діяльність у напрямку розвитку, захисту та збереженню цілісності, свободи та незалежності своєї країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ващенко Г. Г. Виховний ідеал : підруч. для педагогів, виховників, молоді і батьків / Г. Г. Ващенко. – Полтава : Полтав. вісн., 1994. – 190 с.
2. Гнатюк В. Національне виховання як складова у побудові громадянського суспільства / В.Гнатюк // Світ виховання. – 2004. – № 1. – С. 33-36.
3. Державний стандарт базової і середньої освіти. [Електрон. ресурс] //Міністерство освіти і науки України [веб-сайт] – Режим доступу: [//www.mon.gov.ua](http://www.mon.gov.ua)
4. Качур М. М. Поняття «патріотизм» в українській науковій педагогічній думці / М. М. Качур // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2013. – № 6. – С. 54-61.
5. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді. Електронний ресурс. режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154/
6. Новий тлумачний словник української мови : У 3-х томах 42000 слів / [авт.-уклад. Яременко В. В.]. – 2-ге вид. – Київ : Аконіт. – Т. 3 : П-Я., 2005. – 864 с.
7. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину /В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: у 5 т. – К.: Радянська школа. – 1976. – Т.2. – С.149-416.
8. Український педагогічний словник [авт.-уклад. С.У.Гончаренко]. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.